

Saimaan ammattikorkeakoulu
Kuvataide Imatra
Kuvataiteen koulutusohjelma
Kuvanveisto

Sonja Harala

Yhteys

Tiivistelmä

Sonja Harala

Yhteys, 25 sivua

Saimaan ammattikorkeakoulu

Kuvataide Imatra

Kuvataide

Kuvanveisto

Opinnäytetyö 2013

Ohjaajat: kuvataiteilija Marjukka Korhonen,

Kirjallisen osan ohjaaja: taidekriitikko Hannu Castrén

Yhteys-teos on Imatran taidemuseon ikkunanurkkaukseen luotu installaatio. Pyrkimyksenä oli luoda mystinen tila, jossa vanha valkoinen, ulko- ja sisätilaan jakautuva kirkonpenkki tuntuu kommunikoivan ikkunaseinästä avautuvan jokimaiseman kanssa. Taiteilija pyrkii työllään kertomaan luontosuhteestaan. Luonto on koti, temppele ja parantaja.

Kirjallinen työ tutkii Vuoksea vanhana, voimaa antavana paikkana ja luonnon tärkeyttä yleensä. Se kertoo ympäristöystävällisiin arvoihin perustuvasta työprosessista.

Asiasanat: installaatio, luontoyhteys, kestävä kehitys, positiivisuus, henkinen kasvu

Abstract

Sonja Harala

Connection, 25 Pages

Saimaa University of Applied Sciences

Faculty of Culture, Imatra

Degree Programme in Fine Arts

Sculpture

Bachelor's Thesis 2013

Instructors: Marjukka Korhonen, Visual Artist, Hannu Castrén, Instructor of Writing, Art Critic

The work "Connection" is an installation. The purpose of the study was to develop a mystical space. A white old church bench confronting the beautiful landscape to the Vuoksi River are in communication with each other. The aim was to transmit the artists way of relating with the nature. Nature is home, a temple and a healer.

The work examines the Vuoksi River as an old holy place and the importance of the nature in general. It tells about the ecologic way of the working process.

Keywords: installation, connection with the nature, sustainable development, positivity, spiritual growth

Sisältö

1 Johdanto	5
2 Mennyt ja nykyistä aikaa	6
2.1 Sipisen kulttuurikeskus.....	6
2.2 Vuoksen varrella	7
2.2.1 Veden parantava vaikutus	7
2.2.2 Imandra.....	7
2.2.3 Villi, vapaa ja voimakas.....	8
2.2.4 Myyttinen Vuoksi.....	8
3 Viesti alkuperäiskansoilta.....	9
3.1 Jupina.....	9
3.2 WWF ja ympäristöministeriö.....	10
3.3 Luontofilosofi Gary Snyder	10
4 Taide ja luonto	11
4.1 Wolfgang Laib	11
4.2 Kanervon Piha-teos	12
4.3 Halikonlahti Green Art Trilogy	12
4.4 Marina Abramovic	14
5 Työprosessi.....	15
5.1 Pienoismalli ja suunnitteluprosessi	15
5.2 Kirkonpenkin työvaiheet	17
5.2.1 Jalat	17
5.2.2 Päädyt.....	20
5.2.3 Valkoinen	21
6 Loppupohdinta	22
Kuvat.....	24
Lähteet.....	25

1 Johdanto

Joka puolella on valkoista, hohtavaa valoa. Vallitsee voimakas pyhyiden tuntu. Tila on silti lähes tyhjä. Vain pitkä valkoinen penkki seisoo yksin korkean, joelle antavan lasisen seinän edessä. Havaitseen, että penkki jatkuu viereisen ikkunan läpi sen toiselle puolen. Joki, jokivarren puisto ja penkki tuntuvat kommunikoivan keskenään. Voisiko heidän kieltään oppia kuulemaan?

Koulupaikan varmistuttua Imatralla päätimme mieheni kanssa ostaa paikkakunnalta vanhan puutalon ja kunnostaa sen. Talo on vaikuttanut taiteelliseen työskentelyyni, kiinnostus kierrätykseen, vanhan vaalimiseen ja luonnonsuojelun tärkeyteen näkyy tekemisessä. Saan ideat usein kuvina mieleeni. Opinnäytetyön aiheita minulla oli useampia. Mielikuva juhlavasta penkistä Imatran taidemuseon alttarimaisen, luontoon avautuvan ikkunaseinän edessä oli yksi näistä. Miten lähteä työstämään jotain näin abstraktia, hengen tasolla liikkuvaa kuvaa?

Tiesin, että Ruokolahden kirkosta oli aikoinaan poistettu penkkejä. Soitin Ruokolahden seurakunnan kiinteistöhoitaja Jari Paanaselle. Hänen avullaan sellainen löytyi. Paananen ja Ruokolahden kirkkoherra Timo Paukkala totesivat ideani kuultuaan, että sopii viedä, kun hyvään tarkoitukseen tulee. Paremmiin sen minun käsissäni kävisi, kuin vanhan pappilan ulkovarastossa. Penkki on alkuperäinen, Ruokolahteen vuonna 1854 rakennettuun ristikirkkoon tehty kirkon istuin. Kirkon on suunnitellut Ernst Lohrman, ja sen on mahdollisesti piirtänyt Carl Edelfeldt. Paukkala muisteli penkin joutuneen ulos kirkosta noin 20 vuotta sitten alttarin kuoren laajennuksen alta. (Ruokolahden seurakunta.) Tässä vaiheessa löin lukkoon päätökseni opinnäytetyön aiheesta. Koska minun käsiini oli annettu jotain näin arvokasta, tunsin velvollisuudekseni saattaa juuri tämä työ valmiiksi asti.

Mielikuvani penkki oli hyvin arvokkaan oloinen, ja sen katse oli joelle päin. Tavoitteena oli luoda tämä näkemäni tila, josta voi aistia jonkin arvokkaan tai pyhän läsnäolon. Vaikka kyseessä on kirkonpenkki, en käsittele asiaa kirkon uskon kannalta. Tarkoitukseni on tutkia, miten toteuttaa taiteen keinoin luontoa esille nostava, sitä puoltava ja sen arvoa osoittava teos. Hiljaisesti,

positiiviseen sävyyn haluan tarjota katsojalle tilan löytää sen sanoma itse. Ideaa tukee ympäristönsä kanssa kauniisti keskusteleva kulttuurikeskus.

Pyrkimyksenä on löytää avarakatseinen ja helposti lähestyttävä tapa jakaa jotain itse koettua. Koen, ettei ole olemassa vaivaa, jota luonto ei vähintään helpottaisi. Taidenäyttelyissä käynnin miellän virkistäväksi ja positiivisesti vaikuttavaksi hyväksi ajanvietteeksi. Jos edes yksi näyttelyvieras lähtee työni äärellä käytyään jatkamaan matkaansa keveämpänä, iloisempana, myönteisesti latautuneena, olen onnistunut tehtävässäni.

Miksi näin juuri tällaisen mielikuvan? Lähden tutkimaan mitä se tahtoo minulle kertoa ensin paikan kautta. Mitä paikassa on nyt ja millaiselta näytti sen eilinen. Sitten avaan omia arvojani ja muutamia työstämiäni aihealueita, sekä mihin koen työni yhdistyvän nykypäivänä. Sen jälkeen kerron valitsemistani työtavoista, jotta työstäni voisi lukea sen, mitä yritän kertoa, sekä pohdintaa matkan varrelta. Lopussa on oma arvioni onnistumisesta, sekä prosessin aikana heränneitä ajatuksia tulevaisuutta ajatellen.

2 Mennyt ja nykyistä aikaa

2.1 Sipisen kulttuurikeskus

Koska teokseni rakentui mielessäni juuri tiettyyn kohtaan näyttelytilaa, halusin etsiä tietoa itse rakennuksesta. Imatran kulttuurikeskus sijaitsee kauniilla paikalla Vuoksi-joen varrella. Vaikka se on suhteellisen kookas kokonaisuus, se onnistuu olemaan kevyt ja helposti lähestyttävä. Tuntuu kuin se tilan ottamisen sijaan antaisi sitä, niin pienelle sisään käyvälle ihmiselle kuin alueelle sen ympärillä. Innostukseni ja kiinnostukseni työtäni kohtaan kasvoi, kun sain tietää myös arkkitehdin lähteneen liikkeelle samoista asioista kuin minä. Näitä ovat tilan avaruus, valoisuus, valkoinen väri ja veden merkityksen korostaminen (Suhonen & Sipinen, 2001, 6.)

Imatran kulttuurikeskus on valmistunut vuonna 1986. Kulttuurikeskuksen rakentamista varten järjestettiin arkkitehtikilpa 1981 ja sen voitti Arto Sipinen. Näin hän sai suunnitella sen aiemman työnsä, Imatran kaupungintalon, välittömään läheisyyteen. Sipinen on arkkitehtinä arvostettu. Hänen

suunnittelemiaan töitä on toteutettu useampaan Suomen kaupunkiin. Useimmat näistä ovat minulle henkilökohtaisesti läheisiä, Imatran lisäksi Lahti, Espoo, Kuusamo ja Jyväskylä. Näistä viimeisimmässä näkyy eritoten hänen vaikutuksensa. Ennen kuin Sipinen perusti vuonna 1965 oman arkkitehtitoimistonsa, hän oli töissä Alvar Aallon ja Viljo Revellin toimistoissa ja loi heidän pohjaltaan oman tyyliinsä. (Suhonen & Sipinen, 2001, 56.)

2.2 Vuoksen varrella

2.2.1 Veden parantava vaikutus

Veden läheisyys on minulle hyvin tärkeää. Kesäihmisenä koen runsaslumisen itärajan talven haasteelliseksi. Vuoksi auttaa paljon oloani pysymällä avoimena läpi vuoden. Pystyn hengittämään paremmin, kun näen vapaana olevan veden.

Vesi on elementiltään mieltä tyynnyttävä, kirjoittaa Riitta Wahlström, psykologi ja kasvatustieteiden lisensiaatti. Artikkelissaan hän kertoo useista tutkimuksista, joissa todetaan luonnon parantava vaikutus ihmiseen. Muun muassa stressin on todettu helpottuvan pelkän luontoa esittävän kuvan katselusta. Kirjassaan *Eheyttävä Luonto* hän kertoo erilaisia tapoja käyttää luontoa tietoisesti hyvinvoinnin kohentamiseen. Sitä kutsutaan ekoterapiaksi. Hän kehottaa menemään luonnossa johonkin kauniiseen paikkaan, hiljentymään ja kuuntelemaan, mitä paikalla on sinulle kerrottavanaan. (Kotisivukone.)

2.2.2 Imandra

Vesi on kaiken elävän elinehto, eläintenkin. Ihmiset menivät sinne, mistä ruokaa löytyi, eläinten jälkiä seurailleen. Näin saamenkieliset aikoinaan kulkivat nykyisen Imatran seuduilla vesistön reittejä seuraavan villipeuran perässä. Heidän kielensä sana *Imandra* merkitsee *jonossa juoksevia vesiä*.

Ajan saatossa kieli muuntuu. Ihmiset ovat vaeltaneet eteenpäin, aivan kuin virran vesi ja sanojen merkitys ihmisten mielessä. Näin pikkuhiljaa jokea tarkoittanut paikka on muuntunut joen varrelle kasvaneen kaupungin nimeksi, Imatraksi. Kuinkahan moni nykyimatralaisista muistaa enää nimen alkuperän? (Talka, A. ym., 1997, 14.)

2.2.3 Villi, vapaa ja voimakas

Mielikuvissani näen mielelläni Vuoksen (Kuva 1), niin kuin se oli, villinä, vapaana ja voimakkaana, ennen voimalaitosta, jota alettiin rakentaa 1922. Ei ihme, että komeasta, valjastamattomasta koskesta tuli aikanaan Suomen ensimmäinen turistikohde. Se oli silloin yhtä haluttu kohde Euroopassa kuin Eiffel-torni. Kosken varrelle perustettiin myös Suomen ensimmäinen luonnonpuisto, Kruununpuisto. (Talka, A. ym. 1997, 142., Wikipedia.)

Kuva 1. Vapaa Imandra

Ensimmäiset asiakirjamerkinnot Imatrasta löytyvät 1500-luvun puolivälin tienoilta. Nimettömänä koski oli piirretty kartan lehdille noin sata vuotta myöhemmin. Siitolan kestiekivari toimi vuodesta 1665 aina 1800-luvun loppupuolelle. Sen kohdalta kulki joen ylittävä vilkas lauttaliikenne. Valistuksen myötä alkoi 1700-luvulla pikkuhiljaa syntyä turismi. Vuoksea ihmettelemässä kävi ihmisiä läheltä ja kaukaa. Imatralle saapui 1772 Venäjän keisarinna Katariina Suuri, ainoana syynään halu nähdä koski ja villi luonto. (Talka, A. ym. 1997, 142.)

2.2.4 Myyttinen Vuoksi

Elämässä sattuu kaiken aikaa mukavia yhteensattumia. Yksi näistä nyt minua kohdanneista oli Studia Imatran järjestämät luennot aiheenaan ”Myytit ja tarinat”. Kahdeskymmenes päivä helmikuuta istuin taidemuseon tiloissa kuuntelemaan Helsingin yliopiston luennoitsijaa otsikolla Luonto tietäjien parannusloitsuissa.

Tämä, uskontotieteen tuntiopettaja, FT Vesa Matteo Piludu, oli tarkoituksella kerännyt paljon tietoa juuri Vuokseen liittyen. Mielenkiintoista minulle oli se, kuinka vanhoissa, noin 1800-luvulla kerätyissä tietäjien loitsuissa Vuoksi esiintyi vahvana, monen vaivan parantavana paikkana.

Piludun aineiston mukaan tietäjät hakivat loitsujaan laulamalla pontta tauteja vastaan voimapaikoista, kuten Vuoksesta. Siellä uskottiin asuvan myös veden parantava kansa sekä voimaeläimiä, kuten valtava *kokko*, eli tulinen kotka. Tautien poislähtämisen lisäksi joki auttoi verenvuodon pysäyttämiseen, lemmen nostamiseen ja kipeiden silmien hoitoon. Loitsujen mukaan joessa oli enemmän vettä kuin meressä, *meressä kaksi kauhallista*. Kalevalan, kansalliseepoksemme kolmannessa runossa Joukahaisen sanat kuuluvat seuraavasti:

Kolme on koskea kovoa, kolme järveä jaloa, kolme vuotta korkeata tämän ilman kannen alla: Hämeheß' on Hälläpyörä, Kaatrankoski Karjalassa, ei ole Vuoksen voittanutta, ei ylikäynyttä Imatran.

Kaikkein mahtavin apu siis saatiin Vuoksesta. Tänä päivänäkin siinä on Imatran Voima.

3 Viesti alkuperäiskansoilta

3.1 Jupina

Aika kummalista, miten irti nykyihminen luulee olevansa luonnosta. Miten niin, *miksi luonto*, kuten eräs minulta kysyi opinnäytetyötäni esitellessäni. Hämmennyin moisen kysymyksen edessä. Se on minulle niin itsestäänselvyys. Luonnosta me synnymme, siitä itsemme ravitsemme. Kuoltuamme palaamme kaiken muun luonnon ravinnoksi, annamme lainaamamme takaisin kiertoon. Me olemme luonto.

Meidän kulttuurimme kasvatti on todella outo ja kummallinen, kun ei osaa kunnioittaa ja kiittää ympäristöään. Koko ajan vaan syö maata omien jalkojensa alta. Ehkä meillä lännen asukeilla on vain sitä liikaa, ja siitä on tullut itsestäänselvyys. Erään Pohjois-Amerikan natiivin kerrotan todenneen kerran:

Sitten kun viimeinenkin kasvi on tuhottu ja eläin on tapettu, vasta sitten valkoinen mies huomaa, ettei rahaa voi syödä.

3.2 WWF ja ympäristöministeriö

Kaiken vallitsevan kulutusjuhlan keskellä voin silti olla toiveikas. Moni ihminen on huomannut, etteivät asiat voi jatkua kauan enää tämän näköisenä. He myös tekevät töitä muutoksen eteen. WWF:n 31.10.2011 julkaistussa internet artikkelissa kirjoitetaan, että Maan 7 miljardia ihmistä kuluttaa planeetan varoja 1.5 planeetallisen verran. Näin ollen elämme koko ajan velaksi. Erityisesti suomalaisten elintavat ovat varsin mielenkiintoiset. Jos kaikki tämän pallon asukit olisivat matti meikäläisiä, kuluisi peräti kolme pallollista vuodessa. Yksittäisenkin ihmisen toiminnalla on väliä. Sitä enemmän on valtioiden hallitusten tasolla. (WWF luonnonvarat.)

Ympäristöministeriö uutisoi nettisivuillaan kestävän kehityksen yhteiskuntasitoumuksesta. Sen tarkoituksena on saada kestävä kehitys näkymään niin hallituksen kuin yhteiskunnan kaikessa toiminnassa. Edelleen on määritelty tarkemmin ekologinen kestävä kehitys:

Kestävän kehityksen perusehtona on biologisen monimuotoisuuden ja ekosysteemien toimivuuden säilyttäminen sekä ihmisen taloudellisen ja aineellisen toiminnan sopeuttaminen pitkällä aikavälillä luonnon kestokykyyn. (Ympäristöministeriö.)

3.3 Luontofilosofi Gary Snyder

Suosittelen kaikille lämmöllä luontofilosofi Gary Snyderin kirjaa Erämaan Opetus. Mikään kirja 20 vuoteen ei ole minua näin syvästi koskettanut. Tätä ennen olin melkein päkallellaan Pentti Linkolan negatiivisille ajatuksille, mutta Snyder sanoillaan onnistui auttamaan minut takaisin oikealle puolelle. Gary Snyder on 1930 syntynyt amerikkalainen kirjailija. Hän vaikuttaa muun muassa filosofian, ekologian, biologian, antropologian, uskonnon, historian ja taiteen kentillä. Häntä on käännetty monille kielille ja hän käy luennoimassa monissa eri maissa (Snyder, 2010, takakannen teksti).

Snyder kertoo asiaansa kuin isoisä lapsenlapselleen, napakasti mutta lämminhenkisesti. Muun muassa taiteilijoille hän erityisesti sanoo, että he eivät

saa olla laiskoja vaan heidän tulee toteuttaa saamaansa lahjaa kaikkien hyväksi. Taitavasti hän saa kuulijansa ymmärtämään olevansa osa jotain suurta kokonaisuutta. Hän on paljon tekemisissä alkuperäiskansojen kanssa ja välittää heidän viisauttaan. Montanassa pidettiin 1970-luvun puolivälin tienoilla konferenssi, jossa eräs vanhempi crow-intiaani sanoi:

Minusta tuntuu, että jos ihmiset pysyvät tarpeeksi kauan yhdessä paikassa – jopa valkoiset ihmiset -, henget alkavat puhua heille. Se on maasta nousevien henkien voima. Henget ja vanhat taikavoimat eivät ole kadonneet minnekään. Ihmisten pitää vain malttaa olla tarpeeksi kauan paikoillaan ja henget alkavat vaikuttaa heihin (Snyder, G. 2010, 78.)

4 Taide ja Luonto

Yhteys-teostani on hankala sijoittaa yhteen tiettyyn taidesuuntaukseen. Toisaalta se juuri sellaisena sukeltaa hyvin nykytaiteen maailmaan. Tänä päivänä taiteilijat käyttävät töissään monia erilaisia tapoja yhtäaikaisesti. Useampia kokeellisia taidesuuntauksia syntyi 1960-luvulla ja ajatusmalleja tehdä taidetta. Omasta teoksestani voi löytää muun muassa piirteitä tila- ja ympäristötaiteeseen, käsitetaiteeseen, minimalismiin, prosessi- ja ekotaiteeseen. Lisäksi yhdistin siihen performanssitaiteeseen luokiteltavan osion.

Luonto itsessään ja ihmisen suhde luontoon on ollut ja on yhä yksi taiteen aihemaailmaan vaikuttavista tekijöistä. Vallalla on halu vaikuttaa luonnon tilaan auttavasti. Uusi aalto kukkien ja maiseman kuvaajia on taas noussut, mutta myös materiaalivalinnoissa näkyy sama suuntaus. Taiteilija on kuitenkin jossain mielessä aikansa tulkki. Hän on verrattavissa herkästi ilmanalasta vaikuttuviin olentoihin, kuten sammakoihin ja sudenkorentoihin. Taiteilija on se, josta voi lukea mitä yhteiskunnassa on tapahtumassa milloinkin. Kun luonto pyytää apua, toki siihen vastaa se, jonka vaistot ovat herkimmät. (Minimalismi.)

4.1 Wolfgang Laib

Wolfgang Laib on Saksassa 1950 syntynyt kuvataiteilija. Hän siirtyi lääketieteen parista taiteeseen halutessaan siirtyä kehollisesta henkisempien asioiden pariin. Laib käyttää tarkkaan valitusti muutamia, puhtaita luonnonmateriaaleja. Hänen

töitään leimaa pelkistetty kauneus ja levollinen läsnäolo. Hänen kooltaan suurin siitepöly-installaationsa päättyi 11.03.2013 MoMA:ssa New Yorkissa. Laibin taiteen voi luokitella kuuluvaksi maataiteeseen, prosessitaiteeseen ja minimalismiin. Mitä yksinkertaisempi on esitystapa, sen enemmän tasoja työllä voi olla. Hänestä taide on henkisen paranemisprosessin työstämisväline. (Laib a; b)

Pyrin luomaan hyvin vähäeleisen teoksen. Näin mieli ei voi kuormittua lisää mistään turhasta. Pyhään tilaan kuuntelemista varten tehty istuin luonnonmaiseman edessä. Ei muuta. Taidekoulujen aikana yksityiselämässäni tapahtui paljon. Unohtui luonnon parantava voima. Tosin löysin taiteen tekemisestä itselleni yhden uuden itsetyöstö-välineen. Tämän opinnäytetyöni myötä tunnen kuitenkin palaavani jonkin olennaisen äärelle.

4.2 Kanervon Piha-teos

Kuvataiteilija Marja Kanervo on tehnyt prosenttiperiaatteen kautta Oulun virastotalolle teoksen nimeltä Piha (2009). Oulun prosenttitaideteoksia esittelevien sivujen mukaan Kanervo on käsitetaiteilija, ja työ on luokiteltu tilataideteokseksi lisämääritteenään *sisä- ja ulkoteos*. Vähän samankaltaisesti kuin minunkin penkkini, hänen mukulakivinen väylä jatkaa matkaansa sisä- ja ulkotilan erottavan lasiseinän lävitse. Yhteistä töillemme on myös historian ja luonnon esiin nostaminen. Piha-teoksen kivien lomaan on istutettu vanhoja, jo 1700-luvulla käytettyjä perinnekasveja. (Salon prosenttitaide.)

Imatran kulttuurikeskuksen pihaistutukset ja Vuoksen jokirannan puut olivat jo aloillaan, kun asetin työni ympäristönsä kanssa vuoropuheluun. Ulkona oleva penkki kiskoo katsojaansa luokseen. Kiinnostavaa seurata, istahtaako joku sille. En laita työn viereen istumakieltoa enkä kehotusta. Se rikkoisi teoksessa vallitsevan mystisyyden. Vaikka penkki itsessään on arvokas ja kaunis, esitän kalusteen toisarvoisena maisemalle, joka sen edessä alttarimaisena aukeaa. Penkki on kuin sormi, joka osoittaa katsojalleen kuuta.

4.3 Halikonlahti Green Art Trilogy

Joskus taideteos voi olla suoranainen ekoteko. Yhteys-teos ei ole sitä, vaikka se voidaan luokitella ekotaitteeseen. Se on kierrätysmateriaalista tehty, maali on

luontoystävällistä pellavaöljymaalia. Sillä on luonnonsuojelua herättelevä hiljainen viestinsä, eikä se vahingoita ympäristöä, johon se on asetettu esille. Näin ollen se olisi kelvannut Halikonlahteenkin.

Salossa järjestettiin vuosina 2006, 2008 ja 2011 luonnonsuojelullinen taidetapahtuma. Tuula Nikulainen, Georg Dietzler ja Anu Suosalo muodostivat Green Art –työryhmän, joka ideoi sen. Yhteistyötä heidän kanssaan teki Salon Taidemuseo ja Salon Kaupungin ympäristötoimi. Lisäksi mukaan lähti taiteilijoita eri maista ja eri tieteenalojen edustajia. Vuonna 2006 teemana oli ihmisten suhde ympäristöön, vuoden 2008 aiheena oli vesi. Vuoden 2011 päätöstapahtuma esitteli taidenäyttelyn, joka haastoi luonnonvarojen kestävämpään hyödyntämiseen ja talouskasvuun perustuvan kulttuurin.

Georg Dietzler siteeraa kanadalaisen taidehistorioitsija John K. Granden sanoja:

Taiteella voisi olla johtava rooli yhteiskuntamme tulevaisuudessa, jos taiteilijat ymmärtäisivät, miten tärkeää on tutkia luontoa ja tunnustaisivat oman paikkansa ekosysteemissä (Halikonlahti).

Kuva 2. Veden Taika 1

Kuva 3. Veden Taika 2

Koen tämän projektin erittäin inspiroivaksi. Hanke oli laaja ja kaikessa voimakkuudessaan onnistui olemaan kevyt ja positiivinen. Jackie Brookner oli eräs osallistuneista taiteilijoista. Hänen työnsä Veden Taika oli hyvin moniulotteinen. Työ koostuu kolmesta kelluvasta osasta (Kuva 2), joista keskimäinen tehtiin linnuille pesimäsaareksi (Kuva 3). Kahteen reunimmaiseen osioon istutetut kasvit puhdistavat luonnostaan Salon jätevesipuhdistamon allasta, jossa teos sijaitsee. (Salonprosenttitaide.)

4.4 Marina Abramovic

Näin performanssitaiteilija Marina Abramovic'in MoMA:n The Artist is Present –näyttelystä kertovan dokumentin. Yle Areena näytti sen tämän vuoden (2013) alussa. Jo katsoessani sitä minulle tuli voimakas tunne, että minun on pakko hänen kaltaisesti myös olla itse näyttelyssä läsnä, työni osana. En tee kuitenkaan hänen tavallaan ottamalla suoraa katsekontaktia yleisöön. Suomalaiselle sopivampi tapa mielestäni on istua luontevasti vieressä, katse kohdistettuna vaikka veden aaltoihin. En silti tahdo ennalta määritellä tapaamisten luonnetta. Antaa paikalle tulevan henkilön luonteen olla johtavana tekijänä. Minä mukaudun tulijan kommunikoinnin tasoon parhaaksi kokemallani tavalla. Marinan tavoin päätin pukeutua tietyllä tavalla teosta ajatellen. Siisti valkoinen asuste on yhtenäinen penkin minimalistisen olemuksen kanssa.

Museon editse kulkevaa rantatietä käyttää moni ulkoilija päivittäin. Varmasti joukossa on harvoin museossa käyviä ihmisiä. Ehkä mukaan mahtuu myös sellaisia, jotka eivät koskaan ole astuneet museon ovesta sisälle. Joku saattaa silti havaita kulttuurikeskuksen seinästä ulos tulevan penkinpään. Näin hän on tahattomasti nähnyt pienen osan taidenäyttelyä, edes kerran elämässään. Ehkä saan kiskaistua jonkun ohikulkijan käymään sisälle, varsinkin, jos istun sillä hetkellä ulkona olevalla penkin osasella.

Otan mallia Marina Abramovicin kauniista vahvasta läsnäolosta. Aikomukseni on mennä kahden viikon ajan paikan päälle klo 12 ja istua penkillä noin tunnin verran. Odotan tätä jo. Meditoin eräässä elämäni vaiheessa hyvinkin säännöllisesti kolmen vuoden verran. Mieheni muistelee vieläkin tätä aikaa kaiholla, *Sonja sinä olit silloin niin tyyni...* Haluan saada takaisin oman

tyyneyteni ja tasapainoni. Sitä ei voi kukaan toinen ihminen minulle antaa. Kukin ihminen on vastuussa itse itsestään, olemalla selkeä ja tyyne, voimalla hyvin, pystyy olemaan parempi ihminen itselle ja muille.

5 Työprosessi

5.1 Pienoismalli ja suunnitteluprosessi

Marraskuussa oli valmistuvien ensimmäinen opinnäytetyötä koskeva aihe-seminaari. Tätä tilaisuutta varten rakensin työtäni esittävän pienoismallin. Se tuntui minulle ominaisimmalta tavalla esitellä opinnäytetyöaiheeni. Koen sen toteutuksen välttämättömäksi, koska opinnäytetyöni ei koostu ainoastaan Ruokolahden kirkon vanhasta kalusteesta. Taidemuseon ikkunanurkkaus ja Vuoksi-jokeen rajoittuva ikkunasta aukeava puistonäkymä ovat merkittävä osa työtäni. Pienoismallin avulla pystyin näyttämään parhaiten työni idean. Sen kautta pääsee käsiksi hakemaani tunnelmaan. Sain idean sen ulkomuodolle mielikuvan kautta. Siinä lattia on ympyrän mallinen, ja kolmiulotteinen muoto on kutakuinkin puolipallo. Kuplamaisuus tekee siitä oman erityisen pienen maailmansa (Kuva 4).

Kuva 4. Pienoismalli

Pienoismalli rajoittuu museon ikkunanurkkaukseen, johon työni suunnittelin. Kävin museolla ottamassa kyseisen kohdan mitat. Mallin toteutin koossa 1:10. Sen 30 cm:n ikkunakorkeutta vastaa näin aidon koon kolmea metriä. Tein siihen myös pienen kirkonpenkin saman mittataulukon mukaisesti. Pienoismallin lattia, katto, patterit ja ikkunapuut ovat kovalevyä. Ikkunaseinät tein pleksistä. Pieni penkki on tehty kovalevystä ja pleksistä. Yhdistämiseen käytin liimaa ja penkkiin liiman lisäksi pieniä nauvoja. Palojen leikkaamiseen ja työstämiseen käytin pöytäsiirkeliä, etenkin lattiaan ja kattoon seinien istutusta varten tekemiäni uria varten. Muita käyttämiäni työkaluja ovat käsisirkkeli, vannesaha, nauhahiomakone, kuviosaha, vasara ja santapaperi. Maalasin työn muuten valkoiseksi sisämaalilla, mutta pleksiset seinät jätin ikkunoiden kohdalta läpinäkyviksi.

Liitin pienoismallin ikkunaan lisäksi valokuvan. Otin sen varta vasten museossa työni esityspaikasta Vuoksen suuntaan. Muokkasin kuvaan pelkistetyn värimaailman kuvankäsittelyohjelmalla ja tulostin sen kalvolle. Kiinnitin sen työn pleksiseen mini-ikkunaan pienin magneetein. Siitä näkee, mitä penkillä istuen voi katsella. Pienoismallin toteuttaminen ei auttanut ainoastaan kriitikoitani ja kollegoitani tajuamaan ja arvioimaan sitä. Se koitui myös ja etenkin itselleni suureksi avuksi tuoden ilmi muutamia, varsinaisen työn toteutuksessa huomioon otettavia seikkoja. Esimerkiksi, miten museon ikkunaa vasten kahdella puolella tulevat jalat tulisi tehdä. Toinen selvitettävä asia oli ulkopenkin kohdan maaperä.

Käydessäni työni suunnittelua varten museolla lumi oli vielä maassa. Aivan ikkunaseinän vieressä oli kuitenkin pieni kaistale maata näkyvässä. Sorasta koostuva maa on epätasainen. Museon lattia on suunnilleen maan pinnan tasalla. Tämä auttaa työn esille asettamisessa. Pystytysvaiheessa tulee varata mukaan tiiliä ja pari ämpärillistä soraa. Näillä ulko-osa saadaan oikealle tasolle, linjaan sisällä olevan penkin kanssa. Lisäksi sen tulee olla istumiseen tarpeeksi vakaa ja kestävä. Jännittävää on nähdä, alkaako ulos sijoittuva pienempi osa elämään vielä enemmän jäädessään täysin suojatta taivasalle.

5.2 Kirkonpenkin työvaiheet

Minulla oli työstettävänä Ruokolahden kirkosta poistettu vanha kirkonpenkki. Varastoituna 20 vuotta vanhan pappilan ulkovarastoon oli saattanut sen aika huonoon kuntoon, mutta jollen olisi löytänyt vanhaa penkkiä, en olisi toteuttanut tätä ideaa. Penkissä olevat aidot jäljet historiasta ovat tärkeitä merkkejä teoksen tulkitsijalle lukea. Penkin osat ovat vääntyneitä, jotkut jopa kihartuneita ulkovarastossa vietetyn ajan ansiosta. Näin ollen tehdasvalmisteisen viivasuora ja luja toisiinsa istuvuus ei tulisi toteutumaan. Sallin tämän tälle iäkkäälle ja kovia kokeneelle yksilölle. Mittaa istuimella yhteensä on kuitenkin ruhtinaallisesti. Tämä auttaa katsojaa ohittamaan pienet kosmeettiset mutkat matkassa. Eritasoisuus näkyy vasta lähempää tarkastellessa.

Penkki katkaistiin jo paikan päällä kahteen osaan. Tämä oli käytännöllisempää kuljettamisen kannalta. Näin työ tulee myös näytteille. Koululla työhuoneella poistin penkistä kaiken irtoavan maalin kevyehkösti lastalla. Halusin penkin pystyvän kertomaan omaa historiaansa, joten en lähtenyt poistamaan väkivalloin kaikkea maalia. Se olisi ollut mahdollista sikliä tai kuumailmapuhallinta käyttäen. Hioin santapaperilla maalireunat pehmeiksi, mukaviksi käden koskea.

Etenkin jalat olivat siinä kunnossa, ettei kaikkia voisi käyttää valmistuvassa työssä. Päätin purkaa istuimen kokonaan osiin, kunnostaa sen tarpeessa olevat osat, tehdä tarvittavat lisäosat ja koota jälleen uudestaan. Tätä varten mittasin ja merkitsin kaikki osat jälleenrakentamisen helpottamiseksi.

5.2.1 Jalat

Aloitin kasaamistyön jaloista. Tuli päättää ikkunaa kohtaavien jalkojen materiaali ja malli. Pienois kokoista penkkiä tehdessäni ratkaisin asian sahaamalla ikkunaa kohtaaviin päihin pleksistä jalat. Tulos näytti hyvältä. Ikkunaa kohtaavien jalkojen tekeminen läpinäkyvästä materiaalista tuki illuusiota ikkunan läpi kulkevasta aineesta. Silti, ajatus kauniin vanhan puisen kalusteen yhdistämisestä pleksiin ei tuntunut kovinkaan jalolta.

Harkitsin myös lasin käyttämistä tähän kohtaan. Kokemuksen puutteessa en kuitenkaan halunnut tässä vaiheessa, tällä aikataululla, lähteä kokeilemaan

rikkimenevän materiaalin asettamista kantavaksi rakenteeksi. Pysin sellaiseen lopputulokseen, että voin turvallisesti antaa kaikkien museovieraiden istua penkilleni heidän niin halutessaan. Riittävän paksu ja kestävä lasi taas olisi hinnaltaan ylittänyt työtä kohden varatun budjetin sanelemat rajat.

Mietin myös jalkojen tekemistä metallista. Metallia olisi materiaalina ja elementtinä tarkoitukseen soveltuva. Metallia ja puuta oli kirkonpenkin tekemiseen käytetty jo alun perin. Pohdin vaihtoehtoina harjaterästankoja ja heijastavapintaiseksi kiillotettavaa metallilevyä. Peilaava pinta olisi maalattua näkymättömämpi. Harjaterästanko alkoi mielessäni näyttää rimpulalta ja kömpelöltä. Levy sen sijaan tuntui kylmältä ja teennäiseltä. Palasin puntaroituani kuitenkin valitsemaan jalkojen tekemiseksi puun. Tuntui tärkeämmältä pitäytyä alkuperäisessä jalan mallissa. Koin sen lämminhenkiseksi ja esteettisemmäksi tavaksi. Ikkunaa vasten olevat jalat istuvat kokonaisuuteen paremmin ollessaan kaikki samaa materiaalia ja mallia (Kuva 5). Pelkistäminen kannattaa.

Valitsin vanhoista jaloista yhden, mahdollisimman ryhdikkään ja tukevan mallikappaleeksi. Itse jalka koostuu kolmesta erillisestä osasta. Tein näistä leivinpaperiarkille kaavat, joiden mukaan tein kaikki uudet tarvittavat osat. Päätin käyttää niin paljon vanhoja osia kuin mahdollista. Uusia tarvittavia osia oli kätevä tehdä isoa sirkkeliä, vannesahaa ja nauhahiomakonetta käyttäen. Liitosten teko talttaa ja puunuijaa käyttäen piti opetella. Sain lopulta aikaan yhtä istuvan liitoksen kuin vanhan penkin osissa. Tämä ilahdutti minua erityisesti. Olin halunnutkin opetella puuliitosten tekemistä vanhan perinteen mukaan. Palat liitin yhteen liimalla ja nautoilla.

Kokonaisuudessaan penkkeihin tarvittiin entisten neljän sijasta viisi jalkaa. Nyt, koska halusin jakaa penkin kahteen osaan, tarvitsin yhden jalan lisää. Ennen kaikkea piti varmistaa teos istumakelpoiseksi. Näin ollen pieni penkki sai kaksi jalkaa, ja iso penkki päätyjalkojensa väliin vielä yhden tukijalan.

Olin hylännyt vanhoista jaloista kaksi kokonaan. Isäni kävi kylässä tuolloin. Hän on niitä vanhan kansan monitaiturimiehiä, tehnyt yhtä sun toista elämänsä aikana. Käynti oli hyvin piristävä. Hän katsoi heti toisen hylkäämistäni jaloista vielä osittain käyttökelpoiseksi. Yhden osan siitäkin joutui jättämään pois. Se

osa oli liian lyhyt, enkä tahtonut tehdä pientä lisäpalaa. Valituissa osissa oli runsaasti nauloja. Niiden poisvetäminen olisi heikentänyt puuosaa. Isäni ehdotus oli vääntää naulanpäät poikki pihtejä apuna käyttäen. Sen jälkeen siistiä jäljelle jäävät naulan tyngät puun tasalle rälläkällä. Näin tein. Jälki oli kohtuullisen hyvä. Puuhun osuneista rälläkän jättämisestä jäljistä huolimatta en kuitenkaan tasoittanut pintaa. Kaikki penkin kokema sai jäädä katseltavaksi.

Kuva 5. Penkin jalat

Jaloissa oli käytetty metallisia tukia liittymäkohtien vahvikkeena. Yhden tuen irrotin hylkäämästäni jalasta. Siistin sen hiekkapuhaltamalla ja kiinnitin ruuvein paikoilleen. Vanhoja metallitukia vahvempana pidin kuitenkin nykyaikaista metallista kulmatukea, joten käytin niitä lisätuiksi.

Jalkoihin liittyen tahdon vielä mainita erään asian. Saatuaani penkin kokoon, sille saapui ensimmäinen koeistuja. Jari, ylemmän ammattikorkean opiskelija tuli reippaasti huoneeseeni ja istahti työni päälle. Yhtä ripeästi hän tosin siitä nousi, hänen altaan kun kuului onneton rusahdus. Hyvä, että tuli heti testattua aikuisen miehen painolla. Hän neuvoi minua naulojen ja liiman lisäksi kiinnittämään liimauksesta irronneen kohdan myös ruuvein. Näin jouduin turvautumaan tässä kohtaa uuteen tapaan perinteisen lisäksi. Tapahtuneesta oppineena laitoin jokaiseen jalkaan naulojen ja liiman tueksi ruuvit.

5.2.2 Päädyt

Penkin päädyt koostuvat kahdesta erillisestä osasta (Kuva 6). Näiden, selkänojaa vasten tulevan ja istuinosan yhteyteen tulevan palan väliin jää rako. Penkkiä haettaessa päädyt olivat erillisinä osinaan. Ne oli irrotettu aikanaan väkivalloin, jolloin niitä yhdistävä ns. uros-naaras-liitos oli repeytynyt. Näin ne eivät sopineet enää yhteen. Pahiten kärsineestä osasta sahasin pontin kokonaan pois. Osanen kaventui, mutta reunasta tuli siisti.

Kuva 6. Päädyt ennen työstöä

En halunnut jättää päätyyn näin isoa rakoja. Tein paikan, kapean uros-palan isolla sirkkelillä. Viimeistelin palasen nauhahiomakoneella sopivaksi. Liimasin palan päädynpuolikkaaseen. Tähän päätyyn jäi näin tarkoituksella vielä pieni rako, jonka koin vanhalle penkille ominaiseksi ulkonäköseikaksi.

Toisen, ulos asettuvan penkin päädyn halusin jättää niin kuin se oli. Siihenkin jäi pieni rako kahden isomman osansa välille. Sekin on teokseen hyvin sopiva yksityiskohta.

5.2.3 Valkoinen

Alusta lähtien valkoinen oli varma väri vaihtoehto työlleni. Valkoista on helppo lähestyä. Se on kevyt ja valoisa. Siihen ei mahdu mitään negatiivista, se on puhtaan positiivinen väri. Jos pitää määritellä ”pyhä”, se on minulle valo, valkoisena hohtava valo.

Tosin penkin värimaailmaa harkitessani yksi vaihtoehto oli jättää se luonnostaan vanhentuneen harmaaksi. Tämä oli ennen kuin pääsin tarkastelemaan penkkiä kunnolla, säilytyspaikastaan ulkovarastosta pois parempaan valoon tuotuna. Puu ei ollut lähtenyt vielä juurikaan harmaantumaa, joten hylkäsin tämän vaihtoehdon. Luonnollisuus on työssäni kantava teema. Näin keinotekoinen harmaannuttaminen ei tullut kyseeseen. Aikaa huhtikuun näyttelyyn ei myöskään ollut riittävästi, jotta itsestään tapahtuva harmaantuminen olisi ehtinyt tapahtua.

Ohjaava opettajani Marjukka Korhonen kehotti minua myös harkitsemaan vanhan, sinisen maalin esiin jättämistä, kenties osittain. Itsekin pidin pintaa jo sellaisenaan kauniina. Rappioromantikon silmiä se kyllä miellytti. Lisäksi hän kehotti miettimään, josko tekemäni uudet paikkapalat jättäisi kokonaan puupinnalle, maalaamattomiksi. Myöhemmin keskustelin opponenttini Lauri Heinosen kanssa, joka vahvisti omaa ajattelua. Penkin tulee olla kokonaan yhdellä tavalla käsitelty. Yhdenmukaisuus tukee ja vahvistaa illuusiota penkin jatkumisesta ulos rakennuksesta. Näin päätin maalata penkin kokonaan valkoiseksi.

Lopputuloksesta ymmärtää, että esine on vanha. Asiaa on turha alleviivata. Se tuntuisi katsojan aliarvioimiselta. Alkuperäiset ajatukset työtä kuvaavista ominaisuuksista pysyivät. Näitä ovat puhtaus, avaruus, valoisuus, pyhän tuntu, positiivisuus, keveys, mutta silti voimakkuus.

Maalina käytin Uula-tuotteen ikkuna- ja ovimaalia, sävynä valkoinen. Se kävi vaatimuksiini parhaiten. Valitsemani maalin tuli sopia sekä ulko- että sisäkäyttöön. Uulan nettisivujen mukaan maali on tehty vanhojen perinteiden mukaisesti keitetystä pellavaöljystä eli vernissasta. Se tuoksuu myös pellavaöljylle ja soveltuu erinomaisesti puupinnoille. Jo 1700-luvulla tätä maalia

käytettiin kirkkojen ja muiden arvokkaiden rakennusten maalauksessa. Tämä maali on sopiva vanhalle esineelle. Se on varmasti aiemminkin ollut maalattu samankaltaisella aineella. Tahdoin materiaalivalinnoissani kunnioittaa perinteistä tapaa käsitellessäni vanhaa kalustetta. Myös ympäristöarvot koen tärkeiksi tekemiseeni vaikuttaviksi tekijöiksi. (Uula.)

6 Loppupohdinta

Vaikka kirjallinen osuus oli haastava tehtävä, koen sen kuitenkin hyväksi ja opettavaiseksi tehdä. Pidän kirjoittamisesta, se on yksi hyvä työkalu minulle. Toimin enimmäkseen intuition pohjalta. Kirjoittaminen selvensi ja avasi itselleni, mitä oikein koen. Opettavaista oli esimerkiksi sen tutkiminen, mistä kuvat ja tuntemukset ehkä saavat alkunsa. Näin kirjallisen tekeminen syvensi ja selitti itse taiteellista osiota. Koin mielenkiintoiseksi lukea paikan historiaa ja toisaalta havaita, mitä omaa työtäni lähellä olevaa taiteen kentällä tapahtuu tänä päivänä.

Varmasti olisin voinut kirjoittaa vielä paljon laajemmin. Esimerkiksi tähän olisi voinut liittää vielä osion kirkon kannasta. Koen aihealueen kuitenkin liian abstraktiksi lähestyä. Suomalaisen tapa uskoa on lisäksi niin henkilökohtainen, siitä ei liiemmin kaverille kerrota. Meidän maassamme ihmisen tapa uskoa kuuluu enemmän tabuihin, kuin joka päivän ruokapöytä-keskusteluihin. Itse en osaa lokeroida itseäni mihinkään tiettyyn ”lahkoon” kuuluvaksi. Pikemminkin ajattelen, että totuus löytyy kaikesta, sitä ei vain ole helppo suusanallistaa, ehkä ei voikaan.

Maali oli turhan hyvää tavaraa, ensimmäiset kaksi maalaus kertaa vielä jättivät kauniimmat rosoiset pinnat vanhasta maalista esiin. Kaksi seuraavaa kertaa, jotta sain sinisen maalin peittoon, hävittivät nämä jäljet suurimmaksi osaksi näkyvistä. Jos teen vastaavanlaisen työn, jossa tahdon mahdollisimman paljon pintarakennetta näkyviin, tulee valita pigmentti, joka peittää tehokkaammin. Ympäristöystävällisiä tuotteita aion joka tapauksessa suosia aina.

Opinnäytetyöprosessista virisi kyllä uusia ideoita, myös sen myötä, kun valintoja tehdessä joutui toisia vaihtoehtoisia tapoja sulkemaan pois. Kunnioitus vanhaa

kohtaan oli ehkä työssäni rajoitus materiaalikokeiluissa. Lasiset jalat jäivät mieleeni kummittelemaan, ne tahdon ehkä vielä nähdä jonain päivänä.

Puntaroin pitkään erilaisten vaihtoehtojen kanssa siitä, esitänkö jotain muuta penkin ohessa opinnäytetyönäni. Pelkkä penkki oli alunperäinen ideani, mutta William Dennisuk ehdotti seminaarissa ulkotilan tuomista sisälle. Mietin esimerkiksi kiviä, joihin kaiverretut vesikuopat heijastaisivat auringonvaloa tilaan, vanhaa kiulua, jossa olisi Vuoksen vettä, jokea kaiverrettuna pienoiskoossa kiviin penkin eteen aseteltuna. Lopulta, kaikki tämä vei ajatukset pois työni ytimestä ja pitäydyin tässä työssä yksin penkissä. Muista ideoista voin tehdä myöhemmin omat erilliset työt.

Gary Snyder löytyi tätä työtä tehdessä. Hänestä tuli uusi oppi-isäni. Varmaan hänen inspiroimanaan syntyy uusia teoksiakin. Hänen sanojensa lukeminen palautti alkuperäiskansojen viisauden pariin, se tuntuu kuin olisi löytänyt jälleen kotiin vievän tien. Haluan oppia enemmän alkuperäiskansojen tavoista.

Mielenkiintoista on se, että meillä Suomessa elää Euroopan viimeinen alkuperäiskansa, saamelaiset. Heidän tapaansa elää ja olla voisi olla antoisaa ja kasvattavaa tutustua. Heiltä opittu lienee mottonikin, *Mikä tahansa, joka ei vahingoita muita on periaatteessa sallittua*. On se toinen sitten mikä tahansa kokeva olento, leppäkerttu, kuusi tai sen oksan päässä istuva naava, kotka, tiikeri tai, ihminen.

Kuvat

Kuva 1. Imandra. s. 7, Talka, A. ym., 1997, Imatran kirja, Jyväskylä, Gummerus kirjapaino Oy, 142

Kuva 2. Veden taika 1 (Vedentaika a), s. 13

Kuva 3. Veden taika 2 (Vedentaika b), s. 13

Lähteet

Halikonlahti, http://www.halikonlahti.net/index.php?option=com_content&task=view&id=52&Itemid=116, luettu 5.4.2012.

Jackie Brown, <http://www.salonprosenttitaide.fi/view.php?id=1569>, luettu 5.4.2013.

Kotisivukone, <http://kotisivukone.fi/files/lapsijaluonto.tarjoaa.fi/tiedostot/ekoterapia.pdf>, luettu 18.2.2013.

Laib a; <http://www.moma.org/visit/calendar/exhibitions/1340>, luettu 3.4.2013.

Laib b; http://en.wikipedia.org/wiki/Wolfgang_Laib, luettu 3.4.2013.

Minimalismi, http://www.jyu.fi/taiku/aikajana/taidehist/th_ny_minimalismi.htm, luettu 3.4.2013.

Ruokolahden seurakunta, <http://www.seurakunta.org/ruokolahti/historia.htm>, luettu 1.3.2013.

Salon prosenttitaide, <http://prosenttitaide.ouka.fi/selaa/teos.php?aw=60>, luettu 4.4.2013.

Snyder, G. 2010, Erämaan opetus, Tallinna, AS Pakett, Savukeidas Kustannus, 78, takakannen teksti.

Suhonen & Sipinen, 2001, Arto Sipinen arkkitehti architect, Hollola, Salpausselän kirjapaino, 6, 56.

Talka, A. ym., 1997, Imatran kirja, Jyväskylä, Gummerus kirjapaino Oy, 14, 142.

Uula, <http://www.uula.fi/fi/maalit/ulkomaalit/52-pellavaoljymaali>, luettu 21.3.2013.

Vedentaika a, <http://vedentaika.blogspot.fi/2012/03/usvapumpun-huolto-ja-asennus.html>, luettu 5.4.2013.

Vedentaika b, <http://ecoartspace.blogspot.fi/2010/08/remediatere-vision-exhibition-at-wave.html>, luettu 5.4.2013.

Wikipedia, Vuoksi, <http://fi.wikipedia.org/wiki/Imatrankoski>, luettu 25.2.2013.

WWF luonnonvarat, <http://wwf.fi/jarjesto/viestinta/uutiset-ja-tiedotteet/Seitseman-miljardia-ihmista-kuluttaa-nyt-1-5-maapallon-luonnonvarat-1263.a> luettu 25.3.2013.

Ympäristöministeriö, <http://www.ymparisto.fi/default.asp?contentid=310096>, <http://www.ymparisto.fi/default.asp?contentid=280280> luettu 25.3.2013.